

Sogner, K. (2024). Redaktørens hovedkonklusjon: «De tvende Correlata». I K. Sogner (Red.), *De «tvende Correlata»: Henrik Stampes dansk-norske naturrettsprogram* (s. 185–188). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa360209>

9

Redaktørens hovedkonklusjon: De «tvende Correlata»

Knut Sogner

Henrik Stampe utøvet i flere tiår en naturrettslig motivert høytstående rolle i Danmark–Norges sentrale administrasjon. Gjennom en rekke erklæringer bidro han til å reformere eneveldets tenkning og politikk overfor befolkningen. Han var wolffianer, sterk påvirket av den tyske filosofen Christian Wolff, men også representant for naturretten i sin alminnelighet og etter hvert også påvirket av Justi og Montesquieu. Det sentrale naturrettslige prinsipp han anvendte, var at samfunnet besto av likeverdige individer og en hersker bundet sammen av kontrakter; sammen utgjorde herskeren og befolkningen nasjonalstaten, og deres felles oppgave – de «tvende Correlata» – var å bidra til det allmenne beste. Det var ingen liten oppgave Henrik Stampe tok på seg – og som han åpenbart hadde betydelig støtte for i det danske maktsentrum – i et Danmark–Norge med sterke reguleringer som innebar at samfunnet var inndelt i ulike grupper som hadde høyst ulike rettigheter. Stampe søkte, med varsomhet og et blikk for hva som var mulig, å løse opp i disse såkalte korporasjonene og konstallasjonene

mellom mennesker. Individet skulle settes i sentrum, individet skulle få utfolde seg. By og land måtte forenes. Konkurransen i innenlands næringsliv var bra.

Stampe tok tak i store saker. Han arbeidet systematisk for å bygge ned hierarkier og handelsmonopoler i byene. Dette gjaldt relasjonene mellom og rettighetene til eksportkjøpmenn, småhandelsfolk (høkerne) og trelasthandlerne i Norge; ikke minst gjaldt det relasjonene mellom by og land, mellom handel og landbruk, mellom handlende borgere og landmenn. Stampe var særlig opptatt av å presisere avtaleretten som en slags grunnlov som gjaldt alle, at alle var frie individer som på egen hånd inngikk avtaler. Også de som leide jord, husmennene i Norge, skulle kunne inngå avtaler med jordeierne som om de var likemenn. Rettslig var de likemenn. Som det heter ovenfor om Stampes innsats for å øke småbøndernes muligheter til selveie både i Danmark og Norge: «Konklusjonen på dette er at det foretas et skritt, ikke enten mot økonomisk 'liberalisme' eller bort fra 'merkantilisme'; men for å realisere den individualismen som danner grunnlaget for naturrettsankegangen i denne tyske 1700-tallsform.» Frihet og egen eiendom kunne spore individer til mye større innsats, til et rikere materielt liv for seg selv og for samfunnet. Stampe ville heller ha individuell frihet enn næringsmessig strukturrasjonalisering, det var viktigere å utløse individuell virkestrang enn strukturell logikk.

Henrik Stampe representerer ikke bare den større naturrettslige bevegelsen som preget Danmark i andre halvdel av 1700-tallet, han var kanskje dens viktigste eksponent og en som gjennom sine erklæringer – og sikkert taler og diskusjoner i sentraladministrasjonen – spredte kunnskap, innsikt og motivasjon for naturrettsenkningen. Slik sett bidro han ikke bare til å endre politikk, men han må ha preget politiske holdninger langt utenfor sin egen krets. I sin store oversikt over naturrettsens prinsipper har Otto Gierke påpekt at de moderne konstitusjonene – den amerikanske og den franske, og det er nok trygt å legge til den norske fra 1814 – var naturrettsstenkernes store triumf.¹ Dette dreier seg naturligvis delvis om Montesquieus maktodelingsprinsipp, som Stampe også var inspirert av, men naturligvis også om oppfatningen om at samfunn var satt sammen av individer som trengte en form for rettsikkerhet og en konstitusjonell utforming som var bestandig. Stampe argumenterte at i enevoldsstaten Danmark–Norge hadde loven forrang for kongen. I den norske grunnloven er det fastsatt at det

1 Gierke op.cit.

skal være næringsfrihet. Det ville ha gledet Stampe, og er et fenomen som må ses på innenfor Stampes naturrettslige horisont innenfor et statsdirigert samfunn, ikke som liberalisme.

Kan Stampes juridisk-politiske program karakteriseres som en særskilt form for naturrettssøkonomi? Det var i alle fall ikke klassisk merkantilisme, gitt at individer og konkurranse skulle fortrenge korporasjoner og monopoler. Det var i alle fall ikke liberalisme – slik det etter hvert har blitt oppfattet – gitt at det var et system drevet av en aktiv stat. Kanskje var det en form for kameralisme, og Johan Heninrich Justis rolle i Danmark–Norge peker i den retningen. Sophus Reinert har snakket om *Erzatz Imperialism* om Skandinavia generelt under kameralismens innflytelse, med vekt på ny kunnskap innen jordbruk og ny forståelse av natur satt i virksomhet innenfor gamle territorier, uten å komme inn på landboprosessene, men i sammenligning med de store europeiske landenes ekstensive koloniale ekspansjon.² Dette minner om prosesser som hos Justi gikk under begrepet «*Entfaltung*»: gjennomgripende reformer innenfor spesifikke områder (by og land) eller sektorer (landboreformene). Det gjaldt å påvirke menneskesinnet snarere enn teoretiske økonomiske løsninger. Men Justi, om det er han som skal krediteres, var opptatt av hele økonomien, ikke bare landbruket. Det er også helt sentralt at den økonomiske tenkningen var satt inn i et etisk-moralsk univers som ga spilleregler for hva som var gangbar praksis for menneskene i samfunnet. Og at hva som var gangbar praksis ikke var noen universelt gyldige instruksjoner om konkrete tiltak, men at organiseringen av økonomien etter naturrettsprinsippene fulgte en moralkodeks som måtte tilpasses de konkrete situasjonene. Denne boken argumenterer i forlengelsen av dette at løsninger som ble funnet for Danmarks vedkommende ikke bare var resultater av naturrettsideologi, men at de også var næret i dialog med norske erfaringer og reformer utprøvd i Norge. Forsvaret for odelsretten, for å fremme selveierprinsippet – en handlingskodeks – innenfor de faste jordbrukseiendommene, er i så måte et svært illustrerende eksempel.

Vi vet ikke nok om Stampe til å kunne karakterisere hans samfunnsøkonomiske program med et eget ord. «Naturrettssøkonomi» gir konnotasjoner av noe som er mer teoretisk gjennomarbeidet enn Stampes program, som utvilsomt er naturrettsmotivert, men som også utfolder seg i møte med komplekse

2 Reinert op.cit., s. 238–245.

virkeligheter. I mangt og meget ligner imidlertid denne Henrik Stampes verden på det bildet Lars Magnusson nylig har tegnet opp av den svenske professor Anders Berchs lærebok i kameralisme fra 1747: Berch propaganderte for en moralsk økonomi bundet sammen av samfunnskontrakten, der monopoler skulle bygges ned, individer frigjøres, forskjellene mellom by og land reduseres. Hadde Stampe lest Berch? Kjente Berch og Stampe hverandre? Mye taler for en eller annen form for kontakt, for den ideologiske likheten mellom Berchs program og Stampes gjerninger var slående. Mye taler i alle fall for at vi kan snakke om en felles skandinavisk styringsideologi som bidro til store reformer og som beredte grunnen til det som etter hvert ble kjent som liberalisme.

Det store og åpne spørsmålet som denne avhandlingen reiser, er Stampes og naturrettens innflytelse på de dansk-norske (ja, skandinaviske) egalitære tradisjonene. Henrik Stampe og de danske-norske prosessene bidro i denne retningen. Men som Stampe kunne observere, så var de danske og norske tradisjonene forskjellige, og Norge hadde i utgangspunktet en friere bondestand. Det var heller ikke slik at Danmark og Norge var de eneste stedene i Europa som gjennomgikk en egalitær forandringsprosess mot slutten av 1700-tallet, noe som er veldig tydelig gjennom de nye konstitusjonene der Frankrike gikk i spissen. Men noe skjedde i Danmark–Norge (og Sverige, sannsynligvis) gjennom naturrettens sterke stilling som kan ha påvirket den videre utviklingen mot dansk og norsk syn på det uheldige ved individuelle forskjeller i samfunnet.